

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ВІД КИЄВСЬКОЇ РУСІ ДО СУЧАСНОСТІ

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE JURY TRIAL INSTITUTION IN THE TERRITORY OF UKRAINE: FROM KYIVAN RUS TO THE PRESENT

Смолярова М.Л., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національний університет «Запорізька політехніка»

Ференць О.Є., аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національний університет «Запорізька політехніка»

У статті досліджується еволюція форм участі народу в судочинстві, аналізуються причини виникнення та трансформації інституту суду присяжних у різні історичні періоди, а також розглядається їхній вплив на формування сучасних правових традицій українського народу.

Особлива увага приділяється правовій природі, механізмам реалізації та особливостям функціонування інституту суду присяжних у різні історичні періоди, які досі залишаються недостатньо дослідженими у вітчизняній юридичній науці. Зокрема, аналізуються періоди Київської Русі, Гетьманщини, судової реформи 1864 року та доби українських визвольних змагань початку ХХ століття, коли суд присяжних набув виразних національних рис. Окремо розглядається досвід функціонування суду присяжних у радянський період, коли цей інститут фактично було скасовано та замінено народними засідателями, що суттєво вплинуло на сучасну правову культуру та правову свідомість громадян.

Наголошується, що аналіз історії виникнення та розвитку суду присяжних в Україні має не лише теоретичне, а й практичне значення. Він допомагає краще зрозуміти сучасні проблеми судоустрою та судочинства, а також визначити оптимальні шляхи розвитку цього інституту в умовах державотворення. Дослідження дозволяє виявити передумови, причини та наслідки як успішних практик, так і помилкових рішень минулого щодо функціонування суду присяжних, що сприятиме уникненню повторення історичних помилок та ефективному використанню позитивного досвіду для вдосконалення сучасної судової системи України.

На основі проведеного аналізу сформульовано низку висновків. Результати дослідження дозволяють заповнити прогалини в сучасних історико-правових студіях, надати додатковий матеріал для подальших наукових розвідок, а також сприятимуть удосконаленню практики застосування інституту присяжних в Україні з урахуванням історичного досвіду. Врахування цього досвіду сприятиме ефективнішій реалізації демократичних принципів судочинства та зміцненню довіри суспільства до судової влади.

Ключові слова: участь громадян у здійсненні правосуддя, елементи суду присяжних, демократичні засади судочинства.

The article explores the evolution of public participation in the judiciary, analyzes the reasons for the emergence and transformation of the jury system in different historical periods, and examines its impact on the formation of modern legal traditions of the Ukrainian people.

Particular attention is paid to the legal nature, implementation mechanisms, and specific features of the jury system in various historical periods, which remain insufficiently studied in domestic legal science. In particular, the article analyzes the periods of Kyivan Rus, the Hetmanate, the judicial reform of 1864, and the era of Ukraine's national liberation struggles in the early 20th century when the jury system acquired distinct national characteristics. Additionally, the study examines the experience of the jury system during the Soviet period, when this institution was effectively abolished and replaced by people's assessors, significantly influencing modern legal culture and public legal consciousness.

It is emphasized that analyzing the history of the jury system's emergence and development in Ukraine has theoretical and practical significance. It helps to better understand current issues in the judicial system and legal proceedings and to determine the optimal ways to develop this institution in the context of state-building. The research allows for identifying the prerequisites, causes, and consequences of successful practices and past mistakes in the functioning of the jury system. This, in turn, will help avoid repeating historical errors and effectively utilize positive experiences to improve Ukraine's modern judicial system.

Based on the conducted analysis, several conclusions have been formulated. The study's findings will help fill gaps in contemporary historical and legal research, provide additional material for further academic inquiry, and improve the practical application of the jury system in Ukraine by considering historical experience. Considering this experience will promote the more effective implementation of democratic principles in judicial proceedings and enhance public trust in the judiciary.

Key words: citizen participation in justice, elements of the jury system, democratic principles of legal proceedings.

Інститут суду присяжних є однією з форм безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя, що відіграє важливу роль у сучасній судовій системі демократичних держав. В умовах масштабних суспільно-політичних та правових реформ, які відбуваються в Україні, дослідження історичних аспектів становлення та розвитку суду присяжних набуває особливої актуальності. Вивчення цього інституту в історичному контексті дозволяє краще зрозуміти його значення та вплив на формування сучасної української правової системи.

Тема виникнення та розвитку суду присяжних на території України є об'єктом дослідження багатьох українських науковців: В. Берч, В. Кульчицького, О. Сидорчука, С. Стахівського та інших. Втім, в українській юридичній науці досі бракує комплексних історико-правових праць, що охоплюють увесь період розвитку суду присяжних – від раннього середньовіччя (часів Київської Русі) до сьо-

годення. Більшість сучасних дослідників зосереджуються переважно на окремих історичних етапах або аналізують сучасні аспекти діяльності присяжних. Отже, системний аналіз історії суду присяжних на території України, який охоплює всі етапи розвитку цього інституту, залишається актуальною науковою проблемою, що потребує подальших досліджень. Саме цим і зумовлений вибір даної теми.

Метою статті є проведення комплексного історико-правового аналізу виникнення, становлення та розвитку суду присяжних на території України, починаючи з часів Київської Русі до сучасності, з метою виявлення закономірностей та особливостей функціонування цього інституту в різні історичні етапи.

Витоки інституту присяжних в Україні сягають ще часів Київської Русі, коли вже існували певні елементи участі громадян у здійсненні правосуддя. Хоча в цей період інститут присяжних у сучасному розумінні ще не

був сформований, суспільно-правові передумови для його розвитку вже тоді були наявні. У Київській Русі важливим елементом судового устрою було віче, яке виконувало не лише політичні, а й судові функції. Віче, як загальні збори громадян міста, брало участь у вирішенні найважливіших питань суспільного життя, зокрема й у судових процесах. Саме на віче розглядалися справи, що стосувалися особливо серйозних злочинів або таких, які мали великий суспільний резонанс [1, с. 140]. Окрім, того важливим нормативно-правовим актом Київської Русі, що свідчить про участь громади у вирішенні судових справ, була «Руська Правда» (XI–XII ст.). У цьому документі було закріплено право громади брати участь у судовому процесі через свідків («послухів») і «видоків», які фактично виконували функцію, подібну до сучасних присяжних. Їхні свідчення мали вирішальне значення при встановленні істини у справі [2, с. 393].

Суттєвою особливістю судочинства Київської Русі була колегіальність ухвалення рішень, що передбачала участь у розгляді справ не тільки князя або його представника, а й представників громади, які могли впливати на прийняття судового рішення через механізм «суда общиною». Це дозволяло враховувати суспільну думку та уникати зловживань владою з боку суддів або княжих чиновників [3, с. 61]. Отже, традиції судочинства Київської Русі, особливо діяльність віча та участь громади у судових процесах, стали важливою суспільно-правовою основою для зародження і подальшого розвитку елементів суду присяжних на українських землях. Вже в цей ранній період закладалися принципи народної участі у правосудді, які згодом трансформувалися в більш чіткі форми участі громадян у судовій системі.

Важливим етапом розвитку елементів суду присяжних на українських землях стала доба запровадження магдебурзького права (XIV–XVIII ст.), яке відіграло значну роль у становленні колегіального судочинства та залученні місцевої громади до участі у процесах правосуддя. Магдебурзьке право почало активно поширюватися на території України з XIV століття, спочатку в містах Галичини й Волині, а згодом і на решті українських земель. Це право передбачало створення самоврядних міських громад, які отримували значні судові повноваження. Зокрема, судову владу в таких громадах здійснювали колегіальні органи – магістрати, що складалися з представників місцевого населення, які обиралися самими мешканцями міста [4, с. 46].

Важливою характеристикою магдебурзького судочинства було застосування змагального принципу, який забезпечував активну участь представників громади в оцінці доказів і вирішенні справ. Саме це створило підґрунтя для подальшого розвитку інституту присяжних, де роль громади в судочинстві стала ще більш значущою [5, с. 543]. Завдяки впровадженню магдебурзького права українські міста здобули цінний досвід самостійного правосуддя, що сприяло формуванню стійких традицій участі громадян у колегіальному розгляді справ. Ці традиції, у свою чергу, мали вплив на подальший розвиток судових реформ і запровадження суду присяжних у XIX столітті [4, с. 165]. Магдебурзьке право заклало важливу основу для подальшого розвитку суду присяжних на українських землях, закріпивши традиції колегіальності та демократизму в судовій практиці. Це мало значний вплив на формування сучасних форм участі народу у здійсненні правосуддя, зокрема на інститут присяжних.

Важливим історичним етапом у становленні суду присяжних на території України стала судова реформа 1864 року. Ця реформа вважається однією з найбільш прогресивних у XIX столітті, оскільки вона впроваджувала принципи відкритості, змагальності, гласності та незалежності суддів, а також створила інститут присяжних засідателів, який забезпечив безпосередню участь громадян у правосудді. Основними нормативними актами,

що визначили проведення судової реформи, були «Судові статuti» від 20 листопада 1864 року: Статут цивільного судочинства, Статут кримінального судочинства, Статут про покарання, які накладаються мировими суддями, та Установлення судових установлень. Згідно з цими актами, суди присяжних були запроваджені для розгляду кримінальних справ, що забезпечувало безпосередню участь населення у здійсненні правосуддя та контроль громади над діяльністю судової влади [6, с. 283]. На території українських губерній, зокрема Київської, Харківської, Полтавської, Катеринославської, Чернігівської та інших, суди присяжних були запроваджені поступово в період з 1866 по 1871 рік. Нові суди складалися з професійних суддів та колегії присяжних, що обиралися шляхом жеребкування з числа місцевого населення. Головною функцією присяжних було визначення вини або невинуватості підсудного на підставі представлених у суді доказів, тоді як професійний суддя відповідав за юридичні питання та призначення покарання [7, с. 126]. Важливе значення судової реформи 1864 року для українських губерній полягало у створенні якісно нової системи судочинства, що базувалася на принципах демократичності й незалежності. Інститут присяжних сприяв зростанню правової свідомості населення, забезпечував прозорість судових процесів і зменшував ризики свавілля з боку влади [3, с. 144]. Водночас реформа викликала значні дискусії серед тогочасних юристів та громадськості. З одного боку, прихильники реформи відзначали її прогресивність і позитивний вплив на суспільство. З іншого боку, лунала критика через недостатню підготовленість громадян до виконання обов'язків присяжних та можливість винесення емоційно забарвлених рішень, що інколи могло негативно впливати на справедливість судових вироків [4, с. 124]. Судова реформа 1864 року мала визначальний вплив на подальший розвиток суду присяжних в Україні, створивши умови для залучення місцевих громад до активної участі у здійсненні правосуддя та формування демократичних традицій в українському судочинстві.

Після судової реформи 1864 року суд присяжних почав функціонувати на території українських губерній як новий інститут судової системи. Суд присяжних у цей період характеризувався чітко визначеною структурою, специфічною компетенцією та особливостями функціонування. Структурно суд присяжних складався з двох основних частин: професійного суду та колегії присяжних засідателів. Професійний суддя (головуючий у процесі) відповідав за ведення судового процесу, роз'яснення присяжним юридичних аспектів справи та визначення покарання, тоді як присяжні вирішували питання факту, тобто визначали винність чи невинність підсудного. Присяжні обиралися жеребкуванням із числа громадян, які відповідали встановленим законом вимогам (віковий ценз, майновий ценз, освітні критерії), та складали присягу перед початком слухання справи [3, с. 146]. Таке змішане колегіальне правосуддя дозволяло забезпечити більшу об'єктивність і прозорість судового процесу, сприяло рівноправній участі громадян у правосудді, тим самим закладаючи основи для подальшого розвитку інституту присяжних у наступні історичні періоди.

Компетенція суду присяжних починаючи з другої половини XIX до першої половини XX століття включала розгляд тяжких кримінальних справ, таких як умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, пограбування, державні злочини, а також деякі категорії злочинів проти моралі та громадської безпеки. Суди присяжних не розглядали справи менш тяжкого характеру, які були підсудні окружним судам, що складалися лише з професійних суддів [6, с. 234]. Особливості функціонування суду присяжних полягали в застосуванні принципів змагальності, гласності та змагального процесу. Судові засідання проходилися відкрито, у присутності громадськості та преси,

що сприяло прозорості судового процесу та підвищенню довіри населення до суда. Важливим аспектом було право присяжних засідателів ухвалювати вердикт таємним голосуванням простою більшістю голосів. Цей вердикт мав безумовну юридичну силу щодо встановлення факту винуватості або невинуватості особи і не міг бути змінений суддею [7, с. 126].

Позитивною рисою суду присяжних у зазначений період була його демократичність та відкритість. Однак існували й певні проблеми: низький рівень освіченості деяких присяжних, емоційність при ухваленні рішень, а також вплив громадської думки та преси, що іноді могло позначатися на справедливості судового рішення [3, с. 147]. Отже, суд присяжних у другій половині XIX до першої половини XX століття став важливим демократичним інститутом, який сприяв зростанню правової свідомості та культури громадян. Однак він мав і певні особливості та проблеми, які вплинули на його подальший розвиток в Україні. Оцінка діяльності суду присяжних в українських губерніях з кінця XIX та на початку XX століть демонструє складну, але загалом позитивну картину функціонування цього демократичного інституту. Дослідження архівних матеріалів, зокрема судової практики Київського, Харківського та Одеського судових округів, свідчать про значну роль присяжних у здійсненні правосуддя та формуванні громадської думки з питань кримінального права.

За матеріалами Київського судового округу (1867–1914 рр.), відомо, що суд присяжних продемонстрував досить високу ефективність при розгляді тяжких злочинів, зокрема вбивств. За статистичними даними, в середньому близько 80% справ, розглянутих судом присяжних, завершувалися обвинувальними вердиктами, що свідчило про серйозне ставлення громадян до виконання своїх обов'язків та сприяло зміцненню довіри до цього інституту. Однак траплялися випадки, коли вердикти піддавалися критиці за їхню емоційність чи суб'єктивізм, що ставило під питання об'єктивність ухвалених рішень [8, с. 12]. Загалом, оцінюючи судову практику зазначеного судового округу, можна стверджувати, що суд присяжних на українських землях кінця XIX – початку XX століття став важливим демократичним інститутом. Він активно сприяв розвитку правосвідомості населення, формував засади демократичного судочинства та забезпечував прозорість ухвалення судових рішень. Водночас практика виявила низку проблем та суперечностей, пов'язаних із рівнем правової культури населення та впливом громадської думки на рішення присяжних. Проблеми, що виникали, включали недостатню правову підготовленість присяжних, емоційний підхід до прийняття рішень та зовнішні чинники, такі як преса і суспільні настрої, що могли впливати на об'єктивність суддів. Історичний досвід, здобутий під час функціонування суду присяжних у зазначений період, є надзвичайно цінним і актуальним для врахування в умовах сучасної України. Цей досвід може стати корисним для розвитку правової культури, вдосконалення судочинства та підвищення ефективності інституту присяжних у майбутньому.

Період Української революції (1917–1921 рр.) характеризувався активними спробами української влади реформувати систему правосуддя та створити власну національну модель судочинства. Перші кроки щодо нормативного закріплення суду присяжних були зроблені за часів Центральної Ради. У Законі «Про судові палати та апеляційні суди», ухваленому Центральною Радою 17 грудня 1917 року, зазначалося, що суд присяжних зберігається і функціонує відповідно до Судових статутів 1864 року, з незначними змінами, що враховували національні особливості українського суспільства. Це дозволяло зберегти традиції правосуддя, які були закладені ще за часів Російської імперії, водночас адаптуючи їх до нових політичних і соціальних реалій [9].

Важливим кроком стало ухвалення Центральною Радою 2 березня 1918 року Закону УНР «Про запровадження української мови у судочинстві», який передбачав обов'язкове ведення судових процесів, включаючи суд присяжних, українською мовою. Це рішення мало на меті посилити демократичний характер судочинства та зробити його більш доступним і зрозумілим для широких верств населення, підкреслюючи значення національної ідентичності у правовій сфері [10].

За часів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.) було здійснено подальше нормативне врегулювання суду присяжних. Відповідно до Закону УНР «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 року, суд присяжних зберігався як важливий інститут судової системи. Гетьманською адміністрацією були розроблені нові положення щодо діяльності суду присяжних, які регламентували процедуру обрання присяжних, їхні повноваження та роль у процесі. Водночас підтверджувалась необхідність збереження демократичних принципів судочинства – гласності, відкритості та участі населення в судових процесах, що відповідало ідеї про справедливий суд для всіх громадян [11].

Попри нормативно-правове забезпечення, у контексті політичної нестабільності та збройних конфліктів цього періоду суд присяжних стикався з численними труднощами в практичному функціонуванні. Незважаючи на це, нормативні акти Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського заклали важливі підвалини для майбутнього розвитку суду присяжних в Україні та засвідчили прагнення української державності зберегти та розвинути демократичні традиції у сфері правосуддя [7, с. 127]. Отже, період Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського став важливим етапом нормативного закріплення суду присяжних в Україні. Хоча складна політична ситуація не дозволила повною мірою реалізувати потенціал цього інституту, саме в цей період було закладено основи для подальшого розвитку судової системи, зокрема щодо інтеграції демократичних принципів у сфері правосуддя.

Період правління Директорії Української Народної Республіки (грудень 1918–1921 рр.) характеризувався спробами реформувати та зміцнити судову систему з акцентом на демократичні принципи. У цей час було здійснено низку важливих кроків для збереження інституту присяжних та його адаптації до реалій тогочасного суспільства, яке перебувало в умовах військово-політичної нестабільності. Зокрема, у нормативних актах Директорії УНР було підтверджено важливість збереження суду присяжних як демократичного інституту, що відображає право народу брати участь у здійсненні правосуддя. У прийнятому в 1919 році Законі УНР «Про тимчасове впорядкування судівництва та адміністрації Української Народної Республіки» зазначалося, що у справах про важкі кримінальні злочини застосовується суд за участю присяжних засідателів. Водночас наголошувалося на необхідності підвищення ефективності та незалежності цього інституту від впливу політичних чинників, що повинно було зміцнити довіру до судової системи [12, с. 12].

В умовах постійної зміни влади та військових дій суд присяжних функціонував нерегулярно. Однак, за свідченнями тогочасних очевидців та науковців, у регіонах, де центральна влада Директорії могла забезпечити стабільність, цей інститут відігравав значущу роль у судочинстві. Особливістю цього періоду стала активна участь присяжних у розгляді справ політичного характеру, що свідчило про високу довіру до цього інституту з боку місцевого населення. Це також свідчить про те, що навіть в умовах політичної нестабільності, присяжні засідателі залишалися важливим елементом у справедливому вирішенні судових справ [7, с. 127]. Проте практика функціонування суду присяжних за часів Директорії була обмеженою та не завжди ефективною. Основними причинами цього були

постійні військові конфлікти, нестача кваліфікованих кадрів, складні умови залучення громадян до здійснення правосуддя, а також недостатній рівень правової культури населення. Більше того, часті зміни урядів та військова обстановка створювали додаткові труднощі в організації та проведенні судових процесів. Однак попри ці труднощі, Директорія УНР підтвердила цінність суду присяжних як інституту народовладдя і демократизації судової системи, що мало важливе значення для майбутнього розвитку цього інституту в Україні [7, с. 128]. Отже, період Директорії Української Народної Республіки став важливим етапом розвитку суду присяжних, незважаючи на складні умови та обмеження практичного застосування цього інституту. Водночас нормативне закріплення принципу участі народу в судочинстві створило передумови для збереження демократичних засад правосуддя в Україні на майбутнє. Цей досвід, хоч і неповноцінно реалізований, став основою для подальших реформ в судовій системі, спрямованих на забезпечення справедливості та прав людини.

Після встановлення радянської влади на території України (1919–1921 рр.) відбулася кардинальна трансформація судової системи, що призвела до ліквідації суду присяжних як незалежного демократичного інституту правосуддя. Цей процес був зумовлений політичними та ідеологічними чинниками, які визначали напрям і характер реформування судочинства в УРСР. У перші роки радянської влади суд присяжних було повністю скасовано, а на його місце введено систему революційних трибуналів і судів з участю народних засідателів. Причиною таких змін стало те, що інститут суду присяжних вважався ідеологічно несумісним із комуністичною доктриною, яка проголошувала необхідність повного контролю держави над судовою системою. Суд присяжних розглядався як буржуазний пережиток, непридатний для соціалістичної моделі правосуддя, оскільки передбачав участь громадян в ухваленні рішень, що суперечило ідеї централізованого контролю над усіма державними інститутами, зокрема і судовими [13, с. 192].

Після ліквідації суду присяжних у перші роки радянської влади інститут народних засідателів був запроваджений як часткова заміна участі громадян у здійсненні правосуддя. Народні засідателі, відповідно до радянського законодавства, розглядалися як «представники народу», що повинні були сприяти реалізації принципу народовладдя в судочинстві. Однак сутність, функції та правове положення народних засідателів суттєво відрізнялися від класичного інституту присяжних.

Народні засідателі були запроваджені згідно з Положенням про судоустрій УСРР 1922 року, а пізніше також відповідними законами про судоустрій 1925 та 1938 років. Вони обиралися місцевими радами з числа громадян, переважно робітників і селян, та брали участь у колегіальному розгляді кримінальних і цивільних справ разом із професійним суддею [6, с. 28]. Незважаючи на формальну схожість із судом присяжних (колегіальність розгляду справ, залучення громадян до здійснення правосуддя), інститут народних засідателів мав низку суттєвих відмінностей. По-перше, народні засідателі, на відміну від присяжних, не ухвалювали окремого вердикту, а брали участь у прийнятті єдиного рішення разом із професійним суддею, що значно зменшувало їхню самостійність та вплив на результат справи. По-друге, народні засідателі не мали незалежності від органів влади та могли бути об'єктами політичного впливу [7, с. 127]. Незважаючи на формально декларовану демократичність, народні засідателі в радянський період не стали повноцінною заміною інституту присяжних. Натомість вони виступали інструментом підтримки авторитарної моделі правосуддя, що сприяло зниженню довіри суспільства до судової системи та мало негативні наслідки для правової культури населення.

Інститут суду присяжних отримав новий поштовх для відродження після проголошення незалежності України. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, стала правовою основою для повернення цього демократичного інституту в систему національного судочинства. Зокрема, ст. 124 Конституції закріпила положення, згідно з яким правосуддя в Україні здійснюється професійними суддями та, у визначених законом випадках, присяжними, що створило конституційну основу для законодавчого врегулювання діяльності суду присяжних [14]. Прийняття Конституції України 1996 року стало першим важливим кроком до реального відновлення інституту суду присяжних. Однак процес його імплементації затягнувся через відсутність конкретних законодавчих актів, які визначали порядок участі присяжних у кримінальному процесі. Лише з ухваленням нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році розпочалося повноцінне відродження та практичне застосування цього інституту в сучасному українському правосудді.

Реальне відродження інституту суду присяжних в Україні відбулося з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК), ухваленного 13 квітня 2012 року. Саме цей нормативний акт чітко визначив механізм участі присяжних у кримінальному судочинстві, створивши умови для повноцінної реалізації конституційних положень щодо залучення громадян до правосуддя [15]. Відповідно до статей 31 і 384 Кримінального процесуального кодексу України, суд присяжних формується у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, що є особливістю української моделі цього інституту. На відміну від класичної моделі, у якій присяжні самостійно ухвалюють вердикт, в Україні вони спільно з суддями вирішують як питання вини, так і міру покарання підсудного. Такий підхід є результатом компромісу між демократичним принципом залучення громадян до правосуддя та необхідністю забезпечення професійного підходу до здійснення судочинства. Цей підхід дозволяє забезпечити більш високий рівень кваліфікації у вирішенні складних правових питань, оскільки професійні судді мають необхідні юридичні знання і досвід, що є важливим для ухвалення обґрунтованих рішень. Водночас участь присяжних дозволяє врахувати соціальний контекст і громадську думку, що сприяє забезпеченню більшої прозорості і демократичності судового процесу.

Важливим аспектом відродження інституту суду присяжних стало створення механізмів для формування присяжних. Згідно з КПК України, кандидати на роль присяжних обираються на основі випадкової вибірки серед громадян, які відповідають встановленим вимогам. Це дозволяє уникнути політичного впливу чи відбору «підконтрольних» осіб, що підвищує об'єктивність та незалежність судочинства. Завдяки прийняттю нового КПК України і впровадженню інституту суду присяжних, Україна отримала нову можливість для розвитку демократичних традицій у сфері правосуддя. Хоча цей процес потребує часу для повного втілення і подолання певних практичних труднощів, він вже став важливим етапом у становленні сучасної правової системи України, де забезпечується не лише професіоналізм суддів, а й активна участь громадян у здійсненні правосуддя.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року закріпив порядок відбору та призначення присяжних, визначив їхні права, обов'язки, вимоги до кандидатів у присяжні, процедуру формування списків присяжних та їхню участь у розгляді кримінальних справ [16]. Цей нормативно-правовий акт став важливим кроком у вдосконаленні правового регулювання інституту суду присяжних в Україні, однак реальне впровадження цього інституту в практику вимагає подальших удосконалень.

Практика функціонування суду присяжних в Україні свідчить про наявність низки труднощів. Зокрема, кількість справ, розглянутих за участю присяжних, залишається

обмеженою через складність процедури їх залучення, недостатню обізнаність громадян про їхні права та обов'язки, а також через обмежений перелік категорій справ, у яких передбачена участь присяжних. Більшість суддівських справ продовжують розглядатися без участі присяжних, що знижує загальну ефективність цього інституту. Крім того, аналіз судової практики свідчить, що роль присяжних у прийнятті рішень нерідко залишається формальною через домінуючу позицію професійних суддів, що обмежує їхній реальний вплив на результати судового процесу. Це, своєю чергою, знижує ефективність і демократичний потенціал інституту присяжних. Водночас є й позитивні приклади, коли їх залучення значно підвищувало прозорість судового процесу та рівень довіри громадян до судової системи загалом, що підкреслює важливість подальшого розвитку цього інституту. Реформування кримінального судочинства у 2012 році створило нормативну базу для відродження суду присяжних в Україні. Однак для його повноцінної ре-

лізації необхідно вдосконалити законодавство, посилити інформаційну роботу серед населення, розширити перелік справ, у яких можлива участь присяжних, а також врахувати міжнародний досвід, що допоможе зробити цей інститут більш ефективним і демократичним.

Отже, історичний досвід становлення та функціонування суду присяжних на українських землях є важливим та актуальним для сучасної України. Його врахування дозволить ефективніше реалізовувати демократичні принципи судочинства та зміцнювати довіру суспільства до судової влади. Для підвищення ефективності інституту суду присяжних необхідне вдосконалення законодавства, активна інформаційна політика, спрямована на формування правової свідомості населення, розширення компетенції присяжних, а також активніше використання позитивного міжнародного досвіду. Це сприятиме підвищенню рівня правосуддя та спрогнозованості судових рішень, зміцнюючи довіру громадян до судової системи в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України: підручник. 4-те вид., перероб. і допов., Київ: Юрінком Інтер, 2024. 608 с.
2. Руська Правда. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
3. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: Навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.
4. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія. К. : Вентурі, 1995. 176 с.
5. Музиченко П. П. Магдебурзьке право в Україні. *Юридична енциклопедія*. 1994. № 6. С. 543–544.
6. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: підручник. Львів: Світ, 1996. 296 с.
7. Кульчицький В., Сидорчук О. Суд присяжних і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. *Право України*. 2003. № 6. С. 125–128.
8. Матеріали Київського окружного суду. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАВО України). Фонд 318. опис 2. спр. 35. 16 арк.
9. Про судові палати та апеляційні суди : Закон УНР від 17 грудня 1917 р. / Центральна Рада. *Вісник Генерального Секретаріату УНР*. Київ, 1918. № 5.
10. Про запровадження української мови у судочинстві: Закон УНР від 02 березня 1918 р. / Центральна Рада. *Вісник Генерального Секретаріату УНР*. Київ, 1918. № 9.
11. Про тимчасовий державний устрій України: Закон УНР від 29 квітня 1918 р. *Державний Вістник*. 1918, 16 травня. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18/print> (дата звернення: 04.03. 2024).
12. Про тимчасове впорядкування судівництва та адміністрації УНР: Закон УНР від 15 січня 1919 р. / *Збірник законів і розпоряджень Директорії УНР*. Київ, 1919. Вип. 1. С. 12–15.
13. Тищик Б. Й., Єфремова Н. В., Марчук В. Т. Суд і судочинство в Українській народній республіці, Українській державі, Західноукраїнській Народній республіці (1917–1920 рр.): монографія. Фенікс, 2007. 280 с.
14. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 /96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.